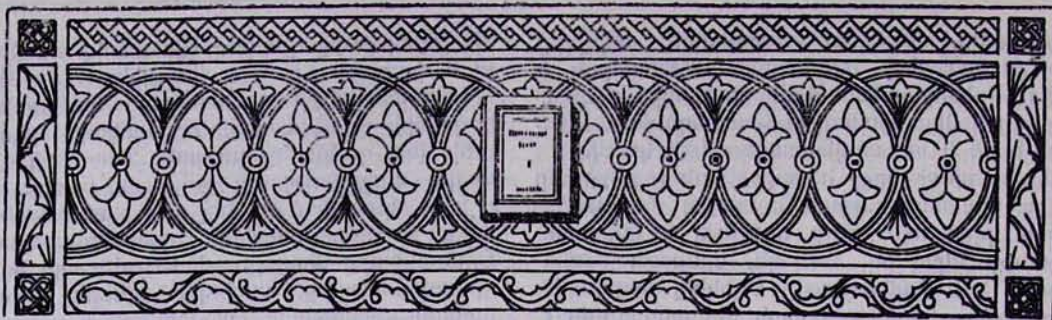

ՎԻԿՏՈՐ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆՑ

ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ՊԱՇՏՊԱՆ ՀԱՅ ԿԱՆԱՅՔ

ԳՈՀԱՐ ԽԱԹՈՒՆ

Ապրել է 13-րդ դարի սկզբներին, ամուսինն է Ալիասյանը:

1216 թվականին Գոհար խաթունը միաբանել է Նոր Գետիկի կամ Գոշավանքի Ս. Աստվածածին եկեղեցուն և ներքուստ, հարավային պատի արևելյան անկյունում, փորագրել է տվել. «Ի թուականին հայոց ՈԿԵ (1216), ես՝ Գոհար խաթունս ընդ առաջին միաբանության ետու վիմ այգին եւ շինական մի ապատ որ ի Թսագոմս ի սուրբ Աստուածածինս եւ պարտ ին յիջման սուրբ հոգւոյն Բ (2) խորան պատարագել»¹³³:

Գոհար խաթունի արձանագրությունը եկեղեցու թվական ունեցող հնագույն արձանագրություններից մեկն է: Արձանագրությունից երևում է, որ Գոհար խաթունը եկեղեցուն է նվիրել մի այգի և մի ապատ շինական, որը ապրել է Թսագոմ գյուղում: Հավանաբար շինականն այգեպան է եղել և այգով հանդերձ տրվել է եկեղեցուն:

Իջևանի շրջանի վիմագիր արձանագրությունների հրատարակիչները, վիմագրագետներ Հռիփսիմե Ջանփոլադյանն ու Սուրեն Ավագյանը կարծում են, որ Գոհար խաթունը և նրա ամուսինը՝ Ալիասյանը, եկեղեցու առաջին միաբաններից են: Այդ բանը հաստա-

տում է նաև եկեղեցու ներսում, հարավային պատին, լուսամտից ներքև, ամուսինների համատեղ արձանագրությունը. «Յիջեալ լիցին ի տէր առաջին միաբանքն մեր՝ Ալիասյան եւ Գոհար խաթուն: Եւ աւր մեծի հինգ-շաբթին նոցա լիցի պատարագ անխափան»¹³⁴:

ՄԱԼԻՔԱ

Ապրել է 13-րդ դարի կեսերին Դսեղում և Արագածոտնում:

Մալիքան Դսեղի Մամիկոնյան տան ծառայողներից էր, Մարզպան Մամիկոնյանի դստեր՝ Խորիշահի դայակը:

Մալիքայի անունն առաջին անգամ հիշատակվում է Դսեղ գյուղի մոտ գտնվող Բարձրաքաջ եկեղեցու հարավային պատի արևմտյան անկյունում, գավթի մեջ բացվող որմնախորշի վրա փորագրված արձանագրությունում: Մալիքան հայտնում է. «Ես՝ Մալիքա, դսեակ Խորիշահի, դստեր Մարձպանա միաբանեցա եկեղեցոյս»¹³⁵:

13-րդ դարի 20-ական թվականների վերջին Խորիշահին ամուսնանում է Արագածոտ-

¹³⁴ Նույն տեղում, էջ 77:

¹³⁵ Գ. Մարգարյան, «Բարձրաքաջ» վանքը և նրա արձանագրությունները, «Էջմիածին», 1951, սեպտեմբեր-հոկտեմբեր:

¹³³ Դիվան հայ վիմագրության, հ. 6, էջ 76:

նի, Նիգի տեր Վաչե Վաչուտյանի որդու՝ Քուրդ իշխանաց իշխանի հետ և տեղափոխվում է Վաչուտյանների աթոռանիստը՝ Ամբերդ: Մալիքան ևս խորիշահի հետ տեղափոխվում է Ամբերդ:

Խորիշահի հեպահոգի դայակն ու սնուցողը մշակութանապատ գործունեություն է ծավալել նաև Վաչուտյանների տիրույթներում: Նա նվերներ է տվել Հովհաննավանքի Սուրբ Կարապետ եկեղեցուն: Կաթողիկե եկեղեցու ներսում, հարավային պատին, դարի կեսերին Մալիքան փորագրել է տվել. «Ողորմութեամբն Աստուծոյ ես՝ Մալիքա, սն[ու]ցանող աստուածասէր տիկնոջն խորիշահի վըստահացա ի բարէխաւսութիւն սուրբ Կարապետիս եւ միաբանեցա սուրբ ուխտիս, ետու ընծա»¹³⁶: Ստացած ընծաների դիմաց եկեղեցու սպասավորները Բարեկենդանի տոնին Մալիքայի համար սահմանել են մեկ պատարագ:

Մալիքան իր հոգու փրկության համար կառուցել է բավականին մեծ, գեղաքանդակ խաչքար: Այն կանգնած է Հովհաննավանքի գավթում, կաթողիկե եկեղեցու մուտքի ձախ կողմում: Խաչքարի պատվանդանին փորագրված է. «Ես՝ Մալիքա, աղախին Քրիստոսի եւ սն[ու]ց[ա]նող աստուածասիրին խորիշահի կանգնեցի վսաչս ի փրկութիւն հոգոյս: Որք երկրպագէք յիշեսցիք ի Քրիստոս»¹³⁷:

ՆԱՍՆԱԹՈՒՆ

Ապրել է 14-րդ դարի առաջին կեսում Թավրիզում:

1336 թվականին Նասիաթունի պատվերով Թումա գրիչն Ավետարան է ընդօրինակել: Թումա գրիչն իր հիշատակարանում իրեն համեստորեն անվանում է տկար, փրցուն, անարժան, անարհեստ: Զեռագիրը հակառակ է ապացուցում: Գրված է 246 թղթե թերթերի վրա, երկայուն բոլորգրով, հստակապես հետաքրքրական են լուսանցապարդերը:

Զեռագրի 244ա էջի գլխավոր հիշատակարանում Թումա գրիչը ընթերցողներից խընդրում է «Յիշեսցիք... զաստուգող սուրբ Աւետարանիս զՆասիաթուն բարեսէր և աստուածասէր քրիստոնէ, և զբարի ծնողսն իւր, և եղբարսն, և զբարիպարմ տղայսն իւր՝ զԱլիպէկն և զԹաւաքալին»:

Խիստ հետաքրքրական է հիշատակարանի շարունակությունը: Թուման գրում է, որ մահմեդական աշխարհը կապանքների մեջ

է առել քրիստոնյա Հայաստանը և «հալածանս յարուցանէին ի վերա քրիստոնէից, կապոյտ տալպանդ ետուն փաթթել, և ի տեղիս տեղիս եկեղեցիք ի հիմանց տապալեցին անարէն չարագործ[ն] եր»¹³⁸:

Նասիաթունի պատվիրած Ավետարանը պահպանվել ու հասել է մեր օրերը և առհավետ մտել Երևանի Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի հավաքածուի մեջ:

ՖԻՄԻ

Ապրել է 14-րդ դարի երկրորդ կեսում Կիլիկիայի Այաս քաղաքում, ամուսինն է Վահրամ իշխանը:

1375 թվականին եգիպտական բանակը հարձակվում է Կիլիկիայի վրա: Ավերվում է նաև Լամբրոնի անառիկ բերդը: Եգիպտացի զինվորները գերության էին քջում անվանի ու ազնվատոհմիկ շատ հայերի ու հայտիկների: Նրանք գերության էին տանում նաև Լամբրոնի տեր Կոստանդինի նկարկեն ու գունագեղ Ավետարանը: Այասի նավահանգստում թշնամիները որոշ ժամանակ կանգնում են: Ֆիմի իշխանուհին իմանում է, որ Կոստանդինի Ավետարանը ևս գերություն է տարվում և մի կողմ թողած վախը, հանդիպում է մամուկ զինվորներին, բանակցում է նրանց հետ և բավականին մեծ գումարով փրկագնում է այդ չքնաղ Ավետարանը:

Ֆիմիի հայրենանվեր արարքի մասին Սիմեոն եպիսկոպոսի հրամանով Ավետարանի սպիտակ էջերից մեկի վրա հիշատակագրություն է թողել Հովսեփ դպիրը:

Ֆիմի իշխանուհու փրկագնած Ավետարանն այժմ գտնվում է Վենետիկի Մխիթարյան Մատենադարանում¹³⁹:

ՀՆԱԶԱՆԴ

Ապրել է 15-րդ դարի սկզբներին:

1403 թվականին Հնապանդը գնում է մի Ավետարան և հանձնում Սեթ անունով արեղային, որ կազմի: Սեթ արեղան իր հիշատակարանում գրում է. «Յիշեցէք զՍեթ սուտանուն արեղայս, որ զսուրբ Աւետարանս կալմեցի: Յիշեցէք զՀնապանդ անուն հաւատարիմ կին, որ գնեց և կապել երեստ»¹⁴⁰:

¹³⁸ ԺԴ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, էջ 283:

¹³⁹ Մայր ցուցակ հայերեն ձեռագրաց մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ, Խ. Ա, 1914, էջ 559:

¹⁴⁰ ԺԵ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, մասն Ա, էջ 39:

¹³⁶ Կ. Ղաֆադարյան, Հովհաննավանքը, էջ 84:

¹³⁷ Նույն տեղում, էջ 109:

Հաջորդ հիշատակարանից պարզվում է, որ Հնապանդն Ավետարանը գնել և կապել է տվել ի հիշատակ իր որդու՝ Տիրոտրի, ծնողների՝ Սեթի և Գոհար խաթունի, քրոջ՝ Մարիամթագի և հորեղբայրների՝ Ջատկարի և Սապարի ու 1404 թվականին հանձնել է խալիքի եկեղեցուն:

Ձեռագրի վերջին հիշատակարանը գրված է Հնապանդ տիկնոջ անունից: Այստեղ նա հայտնում է, որ Ավետարանը հանձնել է խաղաղության իր Գրիգոր երեցին: Հնապանդ տիկնոջ պահանջը մեկն էր, որ Գրիգոր երեցը Ավետարանը «ոչ ծախե, ոչ պահե, այլ կարդայ հանապապ»: Հնապանդը հետագա սերունդներից նաև խնդրում է, որ ով Ավետարանը «առնու և կարդայ» խնամով պահե:

Հնապանդ տիկնոջ գնած Ավետարանը 1870-ական թվականներին Ամասիայի Սուրբ Աստվածածին եկեղեցում տեսել է մեծ բանահավաք Գարեգին վարդապետ Սրվանձաթյանը: Նա արտագրել է Ավետարանի հիշատակարանները և պետեղել «Թորոս Աղբար» գրքի առաջին հատորում¹⁴¹:

Հայ ժողովրդի, նրա հոգևոր ու նյութական մշակույթի, նրա անձայրածիր հող-քարտեպի հետ 1915-ի բռնություն հավանաբար մոխրացել է նաև Հնապանդ տիկնոջ Ավետարանը, որը նա մեծ փափագով՝ «յուսոյ գալստեան աստուծոյդոյն» գնել ու կապել էր տվել:

ԹՈՒՐՎԱՆԴԱՅ

Այրել է 15-րդ դարի սկզբներին, դուստրն է Մարգարի և Գոհար-Մելիքի:

1406 թվականին Թուրվանդան իր արդար վաստակով գնել է նախորդ դարերում ընդօրինակված մի Ավետարան: Թուրվանդան Ավետարանը գնել է ի հիշատակ իրեն, ծնողների, եղբոր՝ Բեգզարին: Նա Ավետարանը նվիրել է Հովանես արքային:

1409 թվականին Հովանես արքան ձեռագրի դատարկ էջերից մեկին գրել է. «Որք հանդիպիք այսմ քառաբուխ վտակիս, զըստացող սորայ պարոն Թուրվանդեն, զդուստրը պարոն Մարգարին յաղաթս յիջեցեք»:

Թուրվանդայի գնած Ավետարանը անցած դարի վերջերին պահվում էր Ջմյուռնիայում: Այստեղ ձեռագիրը տեսել է Հակոբ վարդապետ Քոսյանը: Նա ձեռագրի հիշատակարանները հրատարակել է «Հայք ի Ջմիռնիա» գրքում¹⁴²:

¹⁴¹ Գ. Սրվանձաթյան, Թորոս Աղբար, Հայաստանի ճամբորդ, մասն առաջին, Կ. Պոլիս, 1879, էջ 65—67:

¹⁴² Յակոբ վ. Քոսյան, Հայք ի Ջմիռնիա և ի շրջակայս, Կ. Բ. Վիեննա, էջ 21—23: Նաև Ժե դարի

ԳԱՐԻԱՆԵ

Այրել է 15-րդ դարի սկզբներին, ամուսինն է Սիմեոնը:

1412 թվականին Գարիանեն մի ձեռագիր ձառնոց է գնել և նույն թվականին նվիրել Հայտարարի գյուղի Սուրբ Աստվածածին եկեղեցուն:

Ձեռագիրը մեծադիր է և ստվարածավալ, գրվել է 506 թղթե թերթերի վրա: Նկարազարդված է, ունի հետաքրքիր կիսախորաններ և լուսանցապարտեր: Ձեռագրի գրիչը հայտնում է, որ այն գրվել է Գարիանեի ամուսնու, ծնողների, դուստրերի՝ Հայոցի և Ուստիանի, որդու՝ Մելիքի, վաղամեռիկ որդու՝ Հովհաննեսի և մյուս մերձավորների հիշատակին:

505-րդ էջում իր նվիրատվական հիշատակարանն է գրել Գարիանեն: Նա ասում է, որ ձեռագրի խնամարկու և վերակացու է նշանակել Հովհաննես քահանային¹⁴³:

1436 թվականին Գարիանեի Ավետարանի 506-րդ էջում հիշատակագրություն է թողել Սիմեոն գրիչը: Նա գրել է, որ գիրքը գտնվում է Սուրբ Աստվածածին եկեղեցում և նրան սպասավորողները երբևէ այն չպետք է հանեն եկեղեցուց: Սիմեոն գրիչի հիշատակարանները կապվել է Մաղաթիա կրոնավորը¹⁴⁴:

Գարիանեի ձեռագիր ձառնոցը գտնվում է Երևանի Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարանում:

ԷԼՄԱ

Այրել է 15-րդ դարի առաջին կեսում Տաթևում, ամուսինն է Թադեոսը:

1427 թվականին Էլմայի որդին՝ գրիչ Սարգիսը, Տաթևի վանքում հոր և մոր պատվին Ավետարան է ընդօրինակում: Նա 574 էջի իր հիշատակարանում գրում է, որ այդ բանն արել է «վասն բազում երախտացն, զոր ունին ի վերա իմ սակաւ մի փոխարեն հատուցանելոց, զի եղիցի սայ պատճառ բարեաց և ի փրկութիւն հոգոց նոցա»¹⁴⁵:

Ձեռագրի 22-րդ էջի վրա, Հիսուսի և Մարիամի նկարներից ցած, կանգնած դիրքով նկարված են Թադեոսը, Էլման և գրիչ Սար-

հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, մասն Ա, էջ 64—65:

¹⁴³ Ժե դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, մասն Ա, էջ 140:

¹⁴⁴ Նույն տեղում, էջ 466—468:

¹⁴⁵ Ժե դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, մասն Ա, էջ 366:

գիսը: Կենտրոնում կանգնած է Սարգիսը, աջ կողմում՝ Թադևոսը, ձախում՝ Էլման:

Ավետարանի թուղթը գնել է Ուլու խաթունը (տես հաջորդը): Թղթերը հարթեցրել, պատրաստել է Մովսես արեղան:

Չեռագիրը նկարապարզել է մանրանկարիչ Ղապարը: 162 էջի հիշատակարանում Ղապարը գրել է. «Ով եղբայրք, աղաչեմ զձեզ, որք հանդիպիք աստ, յիշեցեք ի սուրբ աղաթս ձեր փոզկոր վարդապետն իմ Հուստին, և զծնաւոյսն իմ՝ Կիսայրն իմ Խնդիր և Կիսայր իմ Խնդիր, և Կիս՝ վանայիտան ծաղկաւ տրայ»:

Էլմա լուխնոջ պատմին ընդօրինակված Ավետարանն այժմ գտնվում է Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանում:

ՈՒԼՈՒ ԽԱԹՈՒՆ

Ապրել է 15-րդ դարի առաջին կեսում Տերթում:

1427 թվականին Ուլու խաթունը օգնել է Սարգիս գրչին Ավետարան ընդօրինակելու: Նա գնել է ձեռագրի թուղթը:

Ավետարանի 161 էջում Սարգիս գրիչը դիմելով հետագա սերունդներին՝ ընդօրինակողներին, ուխտավորներին գրել է. «Աղաչեմ զձեզ, ով մանգունք սուրբ եկեղեցոյ, որք հանդիպիք աստ, յիշեցեք ի սուրբ աղաթս ձեր փոզկոր մայրն իմ Ուլու խաթուն, որ քթոյթս գնեց, և Աստուած զձեզ յիշէ»¹⁴⁶:

ԱՆԻ

Ապրել է 15-րդ դարի կեսերին Գեղարքունիքում, ամուսինն է Էսարը:

1460 թվականին Անիի և Էսարի որդին՝ Ղուպին, Մարտունու շրջանի Չոլաքար գյուղի Սուրբ Գևորգ եկեղեցու մոտ բավականին մեծ, գեղաքանդակ խաչքար է կանգնեցրել ծնողների հիշատակին: Խաչքարի շրջանակին և թևերի շուրջը փորագրված է. «Թվին ԶԹ (1460): Կաման Աստուծոյ, ես՝ Ղուպիս կանկնեցի խաչս հա[ւ]ր իմոյ Էսարին, մա[ւ]րն Անին, Կեղբար իմ Միրանուշին: Որք երկրպագեք աղաթս յիշեցեք»¹⁴⁷:

ՄԱՐԻԱՍ

Ապրել է 17-րդ դարի առաջին կեսում Էջմիածնում, ծնողներն են քահանա Մինասը և Չուպը:

Մարիամը 1649 թվականին մահացել է և նրա հիշատակին շուրջառ է պատրաստվել:

¹⁴⁶ Նույն տեղում, էջ 366:

¹⁴⁷ Դիվան հայ վիմագրության, հ. 4, էջ 191:

Շուրջառը սպիտակ մետաքսից է, ասեղնագործված է գունավոր թելերով: Մեջքի կողմից կանաչ մետաքսե վերադրությամբ մեծ խաչ է կարված, որի վրա կան կրոնական բովանդակությամբ պատկերներ: Խաչի հիմքից դեպի աջ և ձախ ձգվում են արմավենու և խաղողի ճյուղեր, որոնց պտուղների փոխարեն շրջանակների մեջ պատկերված են 12 առաքյալները: Շուրջառի ամբողջ ֆոնը ծածկված է ծաղիկներով, պտուղներով, ուտերով:

Խաչի գլխամասում, խաչված Հիսուսի գլխավերևում, գործված է. «Յիսուս Նազովրեցի թագաւոր Հրէից», իսկ խաչի չորս թևերի վրա՝ «Տէր Աստուած Յիսուս Քրիստոս»:

Բուն արձանագրությունը գրված է խաչի հիմքին. «Յիշատակ է շուրջառու Մարիամին հոգոյն և կենակցին Յովհաննէս իրիցին եւ ծնօղացն՝ տէր Մինասին եւ Չուպին եւ ամենայն արեան մերձաւորացն, ի դուռն սուրբ Էջմիածնա: Թվին ՌՂԸ (1649)»¹⁴⁸:

Մարիամի հիշատակին պատրաստված շուրջառն այժմ գտնվում է Հայաստանի պատմության պետական թանգարանում:

ՄԱՐԻԱՆ

Ապրել է 17-րդ դարի վերջին Ալիծոր-Հալիծորում, Սուրբ Աստվածածին անապատում:

1690 թվականին Մարիանը պատմիքում է աղոթագիրք ընդօրինակել: Գրիչը քոյր Մարիանի խնդրանքը կատարել է բավականին ճաշակով: Աղոթագիրքը փոքր է, կապված է 95 թերթից, մեծությունը 11×8 սմ է, գրված է միասյուն, բոլորգրով: Սկզբի 34 թերթերը մագաղաթ են, հաջորդ թերթերը՝ թուղթ: Գլխատառերը գրված են կարմրադեղով:

Գրչի հիշատակարանը գրված է ձեռագրի 95ա-բ էջում: Այդտեղ կարդում ենք. «Գրեցաւ քաղցրաճաշակ սուրբ աղօթքս, որ է խօսք Եփրեմի ընդ Աստուծոյ ի յանապատն յԱլիծորու ի դուռնն սուրբ Աստուածածնին, ձեռամբ (գրչի անունը քերված է) ապաշխարողի, վայելումն քոյր Մարիանին, յիշատակ իւրն և ծնողացն, ամէն:

Չեռքս փըտի և հողանա,
Մոխիր, փոշի, գավախ դառնա,
Գիրս յիշատակ առ ձեզ մնա,
Յիշեք առ տէր զգծող տրայ»¹⁴⁹:

¹⁴⁸ Հայերեն արձանագրությամբ առարկաներ, աշխատասիրությամբ Եվգեն Մուշեղյանի, Ե., 1964, էջ 102:

¹⁴⁹ Վ. Պետրոսյանց, Աղարանի շրջանի ձեռագրերը, էջ 159:

Ձեռագիրը երկար ճանապարհ է անցել ու 19-րդ դարում հասել է Ապարան: Այժմ Մարիանի աղոթագիրքը մտնում է մեր հավաքածուի մեջ:

Մ Ա Ր Ի Ա Մ

Ապրել է 18-րդ դարի սկզբներին Կարինում:

1713 թվականին Մարիամը Սողովմի պատվերով Սուրբ Լուսավորիչ եկեղեցու համար գործել է մեծ ծածկոց:

Ծածկոցը վարդագույն մետաքսից է, կենտրոնում պատկերված է հոգևորական, ամբողջ ֆոնը ծածկված է ծաղիկներով: Պատկերները գործելու համար օգտագործվել են կլապիտոն և ոսկեթել:

Մարիամ նկարչի հիշատակարանը գործված է ծածկոցի ներքևի մասում երկու տողով: Ահա այն. «Յիշատակ է ծածկոցս գաղցի Սողովմին եւ ծնողացն Իսրաէլին եւ Գուլիստանին եւ հոգետր վարպետ Սինանին, ձեռամբ Մարիամին, ի դուռն սուրբ Լուսավորչին, թվին ՌՃԿԲ (1713)»¹⁵⁰:

Հետագայում ծածկոցը Կարինից փոխադրվել է Արևելյան Հայաստան: Այժմ պահվում է Հայաստանի պատմության պետական թանգարանում:

Ե Լ Ի Ս Ա Բ Ե Թ

Ապրել է 18-րդ դարի երկրորդ կեսում Հաշտարխանում, գանջեցի Սարգսի դուստրն է:

Ելիսաբեթը զբաղվել է ձեռագործով: 1776 թվականին նա մի խումբ հաշտարխանցիներից եմփորոն պատրաստելու պատվեր է ստացել:

Եմփորոնը պատրաստվել է Էջմիածնի նվիրակ և Հաշտարխանի առաջնորդ սանահնեցի Հովսեփ արքեպիսկոպոսի համար:

Եմփորոնի պատվիրատուների արձանագրությունը գտնվում է եմփորոնի վերին ծայրում: Նրանց անունից ասվում է. «Կալմեցաւ եմփորոնս այս մասնակցութեամբ բարեպաշտ անձանց, արանց եւ կանանց, նաեւ աղայ Մինասի կողակից Աննային, պարոն Խոսրովի կողակից Մարիամջանին, Մարութի որդի Գրիգորին, Գրիգորի որդի Սարքսին և Ազիկի որդի Վարդանին, ի վալելս Սիմէօն սրբապան կաթողիկոսի աջակերտ, սրբոյ աթոռոյն Էջմիածնի նվիրակ եւ Հաշտարխանայ առաջնորդ սանահնեցի Յովսեփ արքեպիսկոպոսին»: Արձանագրության շարունակությունը և Ելիսաբեթի հիշատակարանը գործված է եմփորոնի մյուս ծայրում. «Սիրահար հոգաբարձութեամբ հոգետր որդոյն իմոյ եւ դստերն մահտեսի Ազարիայի որդի, տերամբ զօրացեալ Վարդանին, եւ կողակցոյն իւրոյ Ծաղիկին: Թվին 1776, ի Հաշտարխան: Նկարեցաւ ձեռամբ գանջեցի Չարգսի դուստր Ելիսաբեթին»¹⁵¹:

Ելիսաբեթի պատրաստած եմփորոնը գտնվում է Հայաստանի պատմության պետական թանգարանում:

¹⁵⁰ Հայերեն արձանագրությամբ առարկաներ, էջ 96:

¹⁵¹ Հայերեն արձանագրությամբ առարկաներ, էջ 103, 106:

